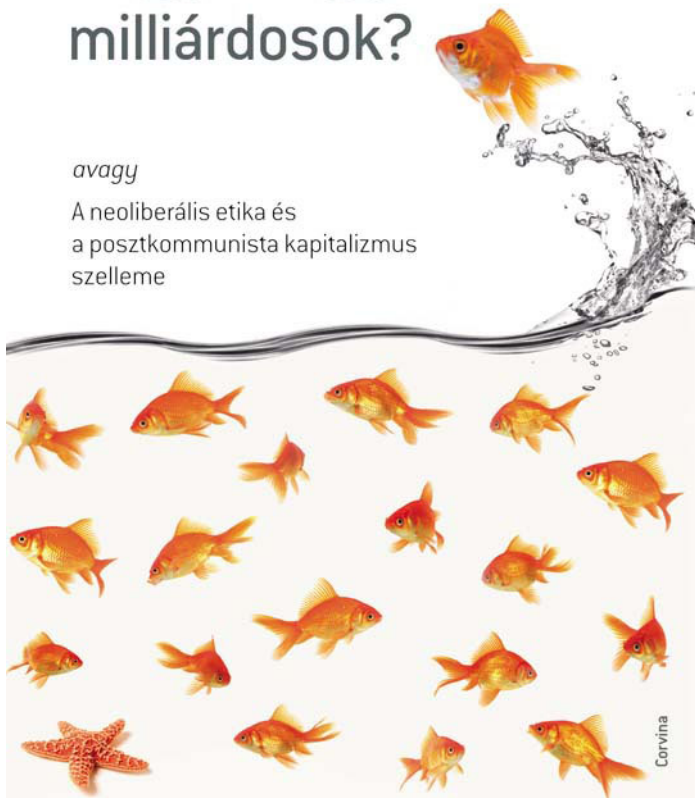

Kolosi Tamás – Szelényi Iván

Hogyan legyünk milliárdosok?

avagy

A neoliberais etika és
a posztkommunista kapitalizmus
szelleme

Corvina

*Kolosi Tamás - Szelényi Iván:
Hogyan legyünk milliárdosok?*

Kolosi Tamás – Szelényi Iván
Hogyan legyünk
milliárdosok?

avagy

A neoliberális etika
és a posztkommunista
kapitalizmus szelleme

(Részlet)

(Részlet)

Corvina

© Kolosi Tamás, Szelényi Iván, 2010
Fotó © Napi Gazdaság, Red Dot/Corbis
Kolosi Tamás – Szelényi Iván
Hogyan legyünk milliárdosok?
Corvina Kiadó Kft.
www.corvina kiado.hu
ISBN: 978-963-13-5919-0

Bevezetés

A gyors meggazdagodás s a még gyorsabb tönkremenés a piaccgazdaságban nem ritka jelenség. Konszolidált piaccgazdaságokban is előfordul, hogy néhány esztendő alatt a garázsból induló vállalkozás óriásüzemmé válik. Gondoljunk Steve Jobsra, a Google-re, vagy akár Soros Györgyre. A sokgenerációs nagyburzsoázia, a Rockefeller, a Mellon, a Ford család szinte inkább csak kivétel, semmint a szabály. Thomas Mann a Buddenbrook-ház történetében pontosan s meggyőzően írja le a sokgenerációs nagyburzsoázia sorsát. Az első generáció akkumulált, a második hatékonyan kezelte a tőkét, és megőrizte vagy akár még emelte is a család státuszát, a harmadik azonban már inkább költekezett, s nemritkán kidolgozta magát a felső tízezerből. Az örökölt tőke korántsem biztosítja a nagyburzsoázia többgenerációs újratermelését. Pareto tézise az elitek cirkulációjáról érvényes a gazdasági elitre, a nagyburzsoáziára is. A történelem a korábbi elitek temetője s az új elitek bölcsője.

Ebben a könyvben az új gazdasági elitek születésének, az elsőgenerációs nagyburzsoázia genezisének az elméletéhez kívánunk hozzájárulni. Hogyan lesz valakiből milliárdos, ha egy fillér nélkül vág neki az üzleti élet dzsungelének – mint például Soros György az 1950-es években? Mi magyarázza a gyors üzleti sikert? Tudás? Tehetség? Genetikai adottságok? Kapcsolatok? Szerencse? Szélahósság? Illetve ezeknek valamiféle kombinációja? Könyvünk a társadalmi mobilitás egy sajátos esetét vizsgálja: mik lehetnek a meghatározói annak, hogy valaki a társadalmi hierarchia csúcsára, a leggazdagabb 100 közé, vagy mondjuk a felső 0,001%-ba bekerüljön? Van-e ennek a folyamatnak bármiféle társadalmi meghatározottsága, vagy ez már olyan szélsőséges esete a társadalmi szelekciónak, amikor mindent kizárólag egyé-

ni jellemzők magyarának? Ha a társadalmi szerkezet nagyobb kategóriába, főbb osztályaiba való bekerülést vagy kiesést kívánjuk magyarázni – mint mondjuk azt, hogy kiből lesz értelmiségi, vagy mi határozza meg, hogy valaki a jövedelmi piramis felső avagy alsó 10%-ába kerül – többnyire elégedettek vagyunk a modelljeinkkel, ha a strukturális mozgások 30-40%-át a szokásos társadalmi változókkal (iskolai végzettség, szülők társadalmi helyzete, nem, etnikum stb.) megmagyarázzák. De mennyit tudunk megmagyarázni akkor, ha a „célcsoport” a hierarchia minősége 0,001%-a? Semmit, vagy valamennyit azért mégis?

Könyvünk a meggazdagodás egy sajátos esetével, a posztkommunista átalakulás által nyújtott lehetőségekkel foglalkozik.

Ez a könyv 210 olyan magyar személyiség életútját rekonstruálja, akiknek a neve 2000 után megjelent a különféle „toplisták” valamelyikében, mint a 100 vagy 150 leggazdagabb magyar egyike.¹ A 21. század első évtizedében mintegy 300 név szerepel a „leggazdagabbak” listáján, ezeknek mintegy a kétharmadáról tudunk valamennyit. Akikről nem tudtunk semmi információt beszerezni, azok vélhetően többnyire nem is voltak különösebben gazdagok (hiszen a toplistákra olykor rákerülnek a média által átmenetileg felkapott személyiségek is, akik vagy soha nem voltak különösebben módosak, vagy hamarosan elveszítették a megszerzett vagyonukat).²A könyvünkben szerep-

-
- 1: Szelényi Iván 2008. november 24-27. között interjút készített Kolosi Tamással. A könyvben közreadott információk túlnyomó része ennek az interjúnak az átiratán alapul, de felhasználtuk a *Napi Gazdaság A 100 leggazdagabb magyar*, 2009. kiadvány is.
  - 2: A toplisták vagyonadatai persze becslések. Korántsem biztos, hogy a becsült összegek pontosak, és hogy nincsenek-e „rejtők”, olyan gazdagok, akikről nem tudják a toplistakészítők, hogy gazdagok (s jó okuk lehet arra, hogy gazdagságukat elrejték). Történetünk tehát csak azokról a nagytőkésekről szól, akik vállalják, hogy a nagyburzsoázia tagjai, s akiket a tájékozott közvélemény annak tart.

lő 210 „nagyfőkés” egy része is néhány év alatt lekerült a toplistáról, holott valamikor indokolt lehetett oda sorolni. Ámde a szerencse forgandó, s a mi számunkra legalább annyira érdekes az, hogy kinek nem sikerült megkapaszkodnia az új nagyburzsoáziában, mint az, hogy kinek sikerült tartósan bekerülnie.

Az új magyar nagyfőkés osztályba azokat soroltuk, akiknek a vélt vagyona meghaladta a néhány milliárd forintot, jóllehet a leggazdagabbak már százmilliárdos vagyonnal rendelkeznek, s a legmódosabb egy-két magyar talán már dollármilliárdosnak is tekinthető.

Vagyona nagyságát tekintve a magyar nagyfőkés osztály nem különösebben figyelemre méltó. Magyarországon a posztkommunista átalakulás során nem halmozódtak fel olyan hatalmas vagyonok, mint Oroszországban, Kínában vagy akár csak Lengyelországban. Ennek nemcsak az ország kisebb volta az oka, hanem az átalakulás különböző útjai is. Magyarországon aránylag erős civil társadalom, meglehetősen szabad sajtó és tūrhetően mūrködő parlamenti demokrácia létezett már az 1990-es évek elején is, így a meggazdagodás nem legális lehetőségei korlátozottabbak voltak, mint mondjuk Oroszországban, de még akár Lengyelországban vagy Bulgáriában is. Ezért a legmódosabb lengyel nagyfőkés vagyona akár tízszer akkora is lehet, mint a leggazdagabb magyar főkésé, nem is beszélve Oroszországról, ahol hatalmas vagyonok keletkeztek dollármilliárdokban mérve. Ma Moszkvában több dollármilliárdos él, mint Londonban, bár éppenséggel 2008–09-ben a számuk drámaian csökkent. Magyarországon viszont kisebb volt a rablás lehetősége, a sajtó feltárta, a parlament megvitatta a privatizációs ügyeket, s a bíróságok többnyire előbb vagy utóbb (általában utóbb, mint előbb) eljártak, ha törvénysértés komolyabb gyanúja merült fel.

Szokták mondani: a gazdagoktól csak azt nem szabad megkérdezni, hogy az első milliójukat honnan szerezték. Nos, az orosz milliárdosok 60–70%-a esetében való-

ban jobb, ha nem tudjuk, hogy az első millió honnan is származik, másutt Kelet-Európában talán csak feleannyian vannak, akiknek az első milliójuk miatt pironkodniuk kellene, Magyarországon ezeknek az arányszáma valószínűleg még kevesebb.

Bennünket egyébként sem a botrányok érdekelnek. Azt próbáljuk megérteni, hogy miként lett a mondjuk egy 1990-ben még néhány millióra becsült vagyonból a 21. század elejére több tízmilliárd forint törvényesen s morálisan is vállalható módon. Ez a magyar legfelső osztályba tartozó 100-150 családnak a története. Ha esetleg vannak további eltírt milliárdjaik, annak kiderítését újságíró kollégáinkra bízuk. Minket itt csak a társadalmi nyilvánosság előtt is megjelenő nagytőkések érdekelnek.

Az államszocializmusból a piaci kapitalizmusra való átmenet legfőbb sajátossága a tőkésosztály kialakulása folyamatának szerveslensége volt. Történelmileg ez volt az első alkalom, amikor a kapitalizmusba való átmenet előtt nem létezett (számottevő) tőketulajdonos osztály, tehát a kapitalizmust kapitalisták nélkül kellett létrehozni. Az ex-szocialista országokban a kapitalizmusba való átmenet elővása - a tulajdonos polgárság (*Besitzbürgertum*) hiányában - az értelmiség (*Bildungsbürgertum*) volt. Élesen fogalmazva: a poszt-szocialista átmenet a kapitalizmusba az értelmiség (*Bildungsbürgertum*) „project”-je volt, s az volt a célja, hogy tőkés nélkül hozzon létre tőkés társadalmat, annak érdekében, hogy idővel kialakuljon egy tulajdonos tőkésosztály. Ironikus módon ez mintegy a tükörképe annak, amit azelőtt „szocialista” vagy „proletár” forradalomnak véltek - mondjuk 1917-ben, Oroszországban, vagy akár 1949-ben, Kínában. Mindkét ország lakosságának a túlnyomó többsége paraszt volt, ipari proletariátus alig létezett. A „proletárforradalmat” ezért egy értelmiségi „élcapat” vezette, annak érdekében, hogy a forradalom által ipari

proletariátust hozzon létre – s bár a szocializmus kitűzött céljait többnyire nem érte el, ezt az egyet azért megvalósította.

*

A volt szocialista országok között volt azonban bizonyos különbség a piaci viszonyok elterjedését, illetve bizonyos magánvagyonok kialakulását illetően. Magyarországon kitüntetetten (de bizonyos mértékben Lengyelországban és Jugoszláviában is), különösen az 1968 utáni reformfolyamat következtében részben átalakultak a tulajdonviszonyok, a második gazdaság megjelenésével alkalom nyílt arra, hogy a gazdaság szereplői megismerjék a piaci viselkedés különböző formáit, s bizonyos mérvű, többnyire legális gazdagodásra is nyílt lehetőség. A volt szocialista országok tehát különböznek egymástól nemcsak abban a tekintetben, hogy hol mennyire lehetett elrabolni a köztvagyonot, hanem abból a szempontból is, hogy mennyire volt szükség nyílt rablásra ahhoz, hogy piaci viszonyok között működőképes vagyont lehessen szerezni. Úgy is mondhatnánk, hogy a piaci reformokkal kísérletező országokban, kitüntetetten Magyarországon, a tulajdonos polgárság kialakulása a kései államszocializmus viszonyaihoz képest még viszonylag szervesnek volt tekinthető.

A kádári reformok következményei azonban összetettek. Bizonyos értelemben segítették a tőkés átalakulást, más vonatkozásban viszont lassították vagy akár még torzították is. Erre jó példa a késő Kádár-korszak tulajdonviszonyainak az alakulása, illetve annak a következményei a tőkés gazdaság kifejlődésére a kilencvenes évek elején. A hetvenes, de különösen a nyolcvanas évekre az „állami tulajdon” Magyarországon már fikcióvá vált. Az állam nem tudott, a párt pedig már nem is akart tulajdonosi jogaival élni. Ezt az időszakot tehát leginkább a „tulajdon nélküliséggel”, tulajdoni vákuummal lehet jellemezni. Ilyen körülmények között lényegesen megnőtt a me-

nedzserek autonómiája. A menedzserek se váltak azonban valóságos tulajdonossá: a tulajdont, amivel rendelkeztek, nem tudták eladni, örökíteni, de az azzal való rendelkezés jogkörei bővültek. Az így kialakuló menedzserek, mint mondjuk a Skála Áruház Demján Sándora, vagy a Taurus Tatai Ilonája hatékony menedzserek voltak, akik profitábilis üzemetek tudtak irányítani. Ez a tulajdonosi vákuum azonban a tőkés gazdaságra való átmenet során okozott bizonyos problémákat is.³ Azoknak a menedzsereknek, akik a kései Kádár-korszak kvázi-tulajdonviszonyai között tanulták meg a menedzseri szakmát, nem volt könnyű megtanulniuk se azt, hogy miként váljanak tulajdonossá (és vállaljanak kockázatot a saját zsebükre), de azt sem, hogy miként legyenek valóságos menedzserek a valóságos tulajdonosok mellett.

Az államszocializmus után meggazdagodók esetében megfigyelhetünk egy éles nemzedéki vízválasztó-vonalat. Az első nemzedékhez tartoznak azok, akik már a rendszer felbomlása után pályán voltak, s a rendszerváltást követően a szocializmus alatt felhalmozott különböző tőkeféleségeiket hasznosítva gazdagodtak meg.

Ezektől gyökeresen eltér azoknak az újjgazdagoknak az életútja és gazdagodási stratégiája, akik az egyetemet a nyolcvanas évek végén fejezték be, s közvetlenül a rendszerváltás után léptek pályára. (A generációs különbségeknek a rendszerváltás egész társadalmában nagyon nagy jelentősége volt. A nyugdíj közelében levő „elvesztett nemzedéknek” nemcsak a tőkessé válásra volt kicsiny az esélye, hanem a korábbi státusz megőrzésé-

---

3: Ezt én is megtapasztaltam, amikor akkori társaimmal például az Állami Nyomdát, illetve a Szikra Nyomdát privatizáltuk. A privatizációs folyamatba bevontuk a korábbi menedzsmentet is – a sikeres privatizációnak szinte elengedhetetlen feltétele volt, hogy abban a korábbi menedzsment is érdekelt legyen. De amikor a privatizáció befejeződött, s mi elkezdtünk valóságos tulajdonosként viselkedni, akkor ebből több konfliktusunk akadt a korábbi menedzsmenttel (*Kolosi Tamás*).

re is. A rendszerváltás idején 25–55 éves két nemzedék további sorsát – így esetleges meggazdagodását is – erősen befolyásolta a rendszerváltás előtti társadalmi státuszuk, míg az ennél fiatalabbak mobilitási esélyei már nagyon hasonlóan alakultak, mint nyugat-európai kortársaiké.)⁴

A 210 személy közül, akiről sikerült adatokat szereznünk, 56 indult a rendszerváltás után, s 154 tartozik az első generációhoz. Az első nemzedék többféle, a szocializmus alatt felhalmozott tőkeféleséget tudott a meggazdagodás útján hasznosítani a rendszerváltást követően.

Könyvünkben sorra vesszük a meggazdagodáshoz vezető utakat. Az első öt fejezet az új nagyburzsoázia első nemzedékének különböző életútjait vizsgálja. A 6. fejezetben az 1989 után pályát kezdőkről számolunk be. A 7. fejezet a kudarcokról szól, a 8. fejezetben pedig kitekintünk a posztkapitalista átalakulás három régiójára. Végül a 9. fejezet néhány általános elméleti összefüggéssel foglalkozik – az új nagytőkés osztálynak az államhoz és politikához való viszonyáról, a személyes kapcsolatokról és attitűdöknek a tőkésé válásban játszott szerepéről szól.

- 1) A politikai tőke konvertálása gazdasági tőkére
- 2) A kapcsolati tőke – a késő kádári technokrácia „útja az osztályhatalomhoz”
- 3) A második gazdaságból indulók
- 4) A kulturális tőke – értelmiségiekből nagytőkések
- 5) Külföldön szerzett jövedelem, a kapcsolati és a kulturális tőke szerepe a nagytőkés osztály kialakulásában
- 6) A második generáció
- 7) Vesztesek
- 8) Összehasonlítás Közép-Európával, Oroszországgal és Kínával
- 9) Összefoglalás: A neoliberális etika és a posztkommunista kapitalizmus szelleme.

4: Lásd: Kolosi Tamás – Tóth István György: *Újratervezés*. Budapest, TÁRKI, 2008.

1. fejezet

A politikai tőke konvertálása gazdasági tőkére

Már a rendszerváltást megelőzően Jadwiga Staniszkis és Hankiss Elemér egymástól függetlenül megfogalmazta a posztoszocialista társadalmi átalakulás leghatásosabb hipotézisét. Eszerint az új nagy-tőkés osztály a korábbi magas politikai nómenklatúrából verbuváló-dik, a korábbi kommunista vezetők az átalakulás során a korábbi politikai tőkéjüket gazdaságira váltják át.⁵ Ezt nevezhetjük a „politikai kapitalizmus” elméletének, mely az 1990-es évek elején igen népszerű – mondhatnánk jóformán meghatározó – volt mind az egykori szocialista országokban, mind a nyugati társadalomkutatók és újságírók körében.

Közvetlenül a rendszerváltás előtt – az úgynevezett spontán privatizáció keretében – volt is kísérlet arra, hogy a hatalmát olvadónak látó elit átmeneküljön a gazdaságba, vagy éppenséggel a magángazdaságba. Hankiss és Staniszkis erre jó szemmel igen korán felfigyelt. Az elmúlt két évtizedben végzett empirikus kutatások egész sora azonban azt mutatja, hogy a korábbi kommunista politikai elitnek alapjában nem sikerült nagytőkésé válnia. Magyarországon legalábbis az egykori csúcsnómenklatúrából csak egyetlen személynek, Kapolyi Lászlónak sikerült az új nagyburzsoázia tagjává válnia. Feltehető, hogy a többi kelet-európai országban, ahol az egykori kommunista nómenklatúra még inkább elvesztette a legitimitását, mint Magyarországon, például Lengyelországban vagy a Cseh Köztársaságban, szintén nemigen történt meg a politikai tőkének nagytőkére való konvertálása. Oroszországban már meglehetősen más a helyzet, elsősorban azért, mert a rendszer sokkal több politikai kontinuitást mutat a múlttal, mint Kelet-Európa, másrészt pedig azért is, mert Gorbacsov éveiben a szovjet

---

5: Lásd ezzel kapcsolatban Elemér Hankiss: *East European Alternatives*. Oxford: Clarendon Press, 1990; Jadwiga Staniszkis: „Political capitalism in Poland”, *East European Politics and Societies*, 1991, 5 (1): 127–41.

nómenklatúra lényegesen megfiatalodott. Magyarországon nagyjában és egészében a politikai csúcsnómenklatúra túlságosan idős volt ahhoz, hogy 1990-ben váltani tudjon.

Kapolyi Lászlóból viszont valóban nagytökés lett. Az 1932-es szü-letésű Kapolyi pályáját bányamérnökként kezdte, s az 1970-es évek közepétől különböző magas állami pozíciókat töltött be, miniszterhelyettes volt a Nehézipari Minisztériumban, államtitkár az Ipari Minisztériumban, majd 1985-87 között ipari miniszter. Kapolyinak egyébként számottevő tudományos munkássága is van: 1980-ban az MTA levelező tagjának választották, 1985 óta pedig az MTA rendes tagja. Lehet, hogy akadémiai karrierjét segítették jó politikai kapcsolatai, de tudományos tevékenysége imponáló, mintegy tucat könyv szerzője.⁶

Kapolyi egyébként 1977-ben elnyerte az Akadémiai Díjat, 1983-ban pedig Állami Díjjal tüntették ki. Kapolyi tehát jelentős politikai tőkéje mellett számottevő kulturális tőkével is rendelkezik, de azért meggazdagodásának a módja inkább a politikai kapcsolatainak a fontosságára utal. A rendszerváltáskor okosan átváltott a gazdaságra - bár egészen a politikai pályáját sem adta fel (immár több mint egy évtizede a parlamenti képvisellel gyakorlatilag nem rendelkező Magyar Szociáldemokrata Párt elnöke). 1989-ben megalapította a System Consulting Kft.-t, amiből idővel részvénytársaság, illetve Zrt. lett. A System Consulting Zrt.-nek Kapolyi a többségi tulajdonosa s elnök-vezérigazgatója.

6: De ugyan mikor nem játszott, legalábbis Kelet-Európában a politika valamiféle szerepet az ilyesféle szakmai előrelépésben, akadémikussá választásban? Engem 1990-ben választottak meg az MTA levelező tagjának, Andorka Rudolfal egy időben. Akkoriban mondta Rudi nekem: „Tudod Ivánkám, annak, hogy idáig nem választottak meg minket akadémikusnak, politikai oka volt. S annak, hogy most megválasztottak, politikai oka van” (*Szelényi Iván*).

Nem véletlen persze, hogy a System Consulting éppenséggel az orosz államadósság „lebontásában” vett részt. Kapolyinak sikerült elérnie, hogy az orosz államadósságot áramimportra váltsa át, s ez tette Magyarország egyik leggazdagabb emberévé. Kapolyi egyébként megtartotta korábbi politikai kapcsolatait, 2002-óta az MSZP listáján választották a Szociáldemokrata Párt országgyűlési képviselőjévé is.

Kapolyihoz leginkább hasonló pályát Tatai Ilona futott be. Tatai Ilona egészen fiatalon (1975-ben, vagyis negyvenévesen) a Taurus Gumiipari Vállalat vezérigazgatója lett, s 1989-ben az MSZMP utolsó Politikai Bizottságának tagjává is választották.

Kapolyi László (1932)
Fotó: Németh András Péter

A kilencvenes évek elején Tatai Gyurcsány Ferencsel együtt hozta létre az Altus-csoportot, s annak igazgatósági tagja lett. Egykori vállalatát, a Taurust 1994-ben a Béta Tsz vásárolta ki (Tatai akkor már nem volt a Taurus vezérigazgatója) s hozta létre a szintén az Altus-csoport-hoz kerülő Béta-Roll Hengergumizó Rt.-t. Tatai férje, Szilas Ádám a Szenzor Management Enterprise-t magánosította

a privatizáció nagyon korai fázisában, s ennek egy részét vitte be idővel az Altus-csoporthoz. A Szenzorból jött létre az Aldo Ingatlanfejlesztő és Hasznosító, Tanácsadó Kft., az Altus-csoport cége. Szilas Ádám az Altus Rt. felügyelőbizottságának is tagja volt. Tatai akkor vált meg az Altustól, amikor Apró Piroska a csoporthoz kapcsolódott (erről a 2. fejezetben részletesebben írunk még), s azóta nincs jelen a gazdaságban.

Hasonló utat járt be Barabás János, bár vállalkozóként nincs egy súlycsoportban Kapolyival, és még annyira se volt sikeres, mint a Tatai-Szilas házaspár. Barabás karrierjét még az 1970-es évek elején, a KISZ KB-ben kezdte,⁷ majd az MSZMP KB-ben töltött be különböző funkciókat, 1989-ben az MSZMP KB titkára is lett. Az ő tőkés karrierje – mondhatnánk – mulatságosan kezdődik: a rendszer-váltás után Barabás egy kanadai barátjával eredetileg kerti törpék importjával kísérletezett, de közös cégük, az Intercontact Kft. nem volt túlságosan hosszú életű. Ezt követően részt vett a Ganz privatizációjában, s 1994–99 között (az olasz tulajdonba került) Ganz Ansaldo Villamossági Rt. igazgatóságának volt az elnöke, majd 2002 óta a (francia tulajdonba került) HUNGEXPO Vásár és Reklám Rt. vezérigazgatója, illetve elnöke lett. Pályája inkább a sikeres menedzseré, mint a vállalkozóé.

Barabás fenntartotta a kapcsolatát a szocialista párttal, bár aktívan nem politizál a rendszerváltás óta, de tanácsadóként, pártalapítványok kurátoraként

---

7: Az 1960-s évek második felében Konrád Györggyel közösen városszociológiai kutatásokat irányítottunk a VÁTI-nál. Egyik kutatási segédezőnk Barabás Jánosnak hívták. Meglepődtünk, amikor a hetvenes évek elején a KISZ apparátusba került, de talán volt benne némi szerepünk, hogy az egyetemen Barabás a szociológiára szakosodott. Konráddal körülbelül ennyivel járultunk hozzá a magyar nagy- burzsoázia kialakulásához (*Szeleányi Iván*).

az MSZP egyik szürke eminenciása. Menedzseri sikereiben valószínűleg szerepet játszik a párttal fenntartott szoros kapcsolata.

Van hasonlóság Barabás és Knopp András életútja között, bár Knopp pályája fordultatosabbnak mondható. Knopp a budapesti és moszkvai egyetemeken végzett filozófusként, egyetemi oktatói pályát kezdett, de behívták a pártközpontba, ahol gyors karriert csinált, és idővel osztályvezető-helyetessé lépett elő. Egyik fontos feladata az éppen formálódó disszidens értelmiség ellenőrzése volt. Egy ideig kultuszminisztériumi államtitkár is volt. Knopp kezdettől professzionális politikus volt s nem ideológiailag elkötelezett kommunista, így számára pártkaderből vállalkozóvá válni nem volt olyan nagy váltás, mint azt az első pillanatban gondolhatnánk.

Hadd illusztráljuk ezt egy anekdotával. Nekem⁸ az 1970-es évek elején nem volt felhőtlen a kapcsolatom Knoppal, hiszen az ő talán legfontosabb feladata akkoriban az éppen kialakuló „disszidens” értelmiség – a hetvenes évek legelején engem is ide számítottak – kordában tartása volt. Okkal gondolhattam, hogy amikor 1975-ben el kellett mennem Magyarországról, abban neki is szerepe volt. Hét évig nem jöhöttem vissza, magyar útleveletem 1982-ben kaptam vissza, s akkor nyomban haza is utaztam. Nem kis meglepetésemre a magyar szociológia doyenje, Szalai Sándor felhívott, s azt mondta, Knopp szeretne velem találkozni, hívjam már fel, ha megérkeztem. Ugyan miért ne? – gondoltam. Fel is hívtam, s ő nagyvonalúan azt javasolta, ne a pártközpontban találkozzunk (nekem az azért kínos lett volna), hanem az akkor még létező Gresham kávéházban. Egy órát diskuráltunk, pontosabban ő beszélt, én hallgattam. Egy idő után kínos lett nekem, hogy csak belőle folyik a szó, s azt gondoltam, legalább kérdeznem kellene valamit. Hazaérkezve meglepett, hogy az eltelt hét évben

---

8: Szelényi Iván.

mennyit fejlődött a magángazdaság, egyszerűen azt gondoltam, ezzel kapcsolatban teszek fel neki egy kérdést. Előjöttem a farbával, s megkérdeztem: „Nem tartasz attól, hogy a kapitalizmust restauráljátok?” – kérdeztem nagy bölcsen. „Ugyan már, miért is tartanék tőle – válaszolta. – Én Óbudán lakom, és mindennap a maszek péktől veszem a kenyeret, mert ő süti a legjobb kenyeret a városban. Ha az emberek jó kenyeret esznek, az jó nekünk politikailag.” Istenem! – gondoltam magamban, – ha ezt 1949-ben is így gondoltátok volna, sok bajt el lehetett volna kerülni. A lényeg: Knopp a politikát mint szakmát űzte, innen csak egy lépés volt, hogy profi vállalkozó legyen belőle.

A rendszerváltást követően MBA képzettséget szerzett, különböző üzleti vállalkozásokban vett részt, s nagy tehetséggel használta fel német és orosz kapcsolatait. 2002 decemberében megalapította az Euro Trans Gas (ETG) nevű vállalatot, mely közvetítő tevékenységet végzett a Gazprom (Oroszország) és a Naftogaz (Ukrajna) között. Az ETG-t csabdi székhellyel jegyezték be a budapesti cégbíróságnál, az a kérdés viszont, hogy ki is a vállalat valóságos tulajdonosa, már nem sokkal a vállalat megalapítása után viták tárgyát képezte.

Knopp az Eural Trans Gas (ETG) ügyvezető igazgatójaként tevékenykedett, de nem túl sokáig. A vállalat körüli viták szaporodtak, és pereskedés indult. 2003 ősze és 2004 nyara között a *The Moscow Times* több cikkben azal vádolta meg Knoppot és az ETG-t, hogy együttműködik az ukrán születésű orosz maffiózóval, Szemjon Mogileviccsel, aki a kilencvenes években valóban gyakran megfordult Budapesten. Az ETG beperelte a *The Moscow Times*-t, s a pert 2004 őszén meg is nyerte, s az újságot 100 000 rubel kártérítésre kötelezte (eredetileg Knopp 10 millió rubel kártérítésért perelt). Időközben azonban, 2004 nyarán, a Gazprom és a Naftogaz az ETG helyett egy új céget, a svájci bejegyzésű s 50%-ban a Raiffeisen Bank tulajdonában levő RosUkrEnergó (RUE)-t hozott lét-

re, amely 2005. január 1-jével kezdte el működését.⁹A RUE azonban megmaradt a viták középpontjában. Mind az ETG, mind a RUE 2005-ben Viktor Juscsenko és Julia Tyimosenko antikorrupciós és maffiaellenes kampányának célpontjai lettek, ám időközben az ETG megszűnt (Moszkvában rágalmazási pert nyert), és a RUE ellen indított vizsgálatot Ukrajnában lezárták. Knopp viszont a RUE-ban már nem játszott nyilvánosan ismert szerepet, s a Sanofi-Aventis nevű, amerikai bázisú multinacionális gyógyszerészeti vállalatban van egy középmenedzseri állása. Hacsak Knopp nem „rejtőzködik” mint milliárdos (s az EGT körüli viták miatt, ha abban az üzletben esetleg meggazdagodott, elég oka is lehetne arra, hogy ne vágjon fel a vagyonával), akkor valószínű, hogy Barabáshoz hasonlóan egy sikeres menedzseri utat járt be, de nem lett az új nagyburzsoázia tagjává.

Kapolyinál, Barabásnál és Knoppnál is látványosabb politikai múlttal rendelkezik viszont Berecz János, aki szintén tett - nem különösebben sikeres - kísérletet arra, hogy üzletemberként új szerepet találjon magának a rendszerváltás után.

Berecz Lenin intézeti illetve moszkvai akadémiai végzettséggel a kommunista ifjúsági mozgalomban (DISZ, majd KISZ) kezdte pályafutását, majd külügyi vonalon dolgozott a minisztériumban, illetve a pártközpontban. A nyolcvanas évek közepén már az MSZMP legbefolyásosabb politikusai közé tartozott, s voltak, akik Kádár utódjának tippelték, holott a Politikai Bizottságnak csak 1987-ben lett tagja, jóllehet már azt megelőzően a párt csúcsvezetői közé tartozott.

1989 őszén nem lépett be az MSZP-be, hanem az újjáalakított MSZMP Központi Bizottságának a tagja lett 1991-ig, amikor kilépett a pártból. Ezt kö-

---

9: A *The St. Petersburg Times* 2005. március 8-i száma.

vetően próbálkozott meg vállalkozással. Struccfarmmal próbálkozott, majd egyéb vállalkozásokba kezdett, de mind-egyikbe belebukott.

Felesége a színésznő Sáfár Anikó, aki az államszocializmus idején sikeresen szerepelt sok filmben. Játszott Jancsó Miklós szexuálisan meglehetősen explicit „Magánbűnök és közerkölcsök” (1976) című filmjében, melyben Ilona Staller, művésznevén Cicciolina is szerepelt. Sáfár Anikó játszott Jancsó „Magyar rapszódia”-jában (1978) is. 1989 után azonban leginkább Berecz feleségeként kezelték, és hosszú ideig nehezen kapott munkát. Ma már nyugdíjban van, s csak alkalmi szerepléseket vállal.

Berecz üzleti kudarcai után nyugdíjba vonult, 2004-ben megjelent önéletrírásának a címe *Vállalom* - ami nem kíván kommentárt. Berecz együtt tud élni a múltjával, de mint a politikai csúcsvezetés szinte összes tagjának, neki se sikerült beilleszkednie a rendszerváltás utáni világba. Mondhatnánk túlságosan is vállalta a múltját ahhoz, hogy sikeres vállalkozóvá válhasson.

Bár történetünkhöz nem tartozik hozzá szorosan, a politikai tőkék és életutak kalandos összekapcsolódásáról Staller Ilona kapcsán is érdemes talán szót ejteni, ha már szinte véletlenszerűen a neve felmerült. Cicciolina ugyanis Budapesten született 1951-ben, s nevelőapja a BM tisztje volt, s ő maga a hatvanas évek második felében - önéletrajza szerint - a BM-nek jelentett amerikai diplomatákról, akik abban a luxusszállóban szálltak meg, ahol akkor dolgozott. Ezután ment férjhez Olaszországba, ahol pornósztár lett belőle, s pornósztárként választották meg az olasz parlamentbe képviselőnek. 2002-ben egyébként sikertelen kísérletet tett arra, hogy Kőbányán is elinduljon képviselőjelöltként (nem sikerült elég kopogtatócédulát összegyűjtenie). Cicciolina egyébként 1991-92-ben Jeff Koonsnak, ma a műveiért talán a legmagasabb árakat kapó amerikai képző-művésznek volt a felesége, aki egy ideig nagy kedvvel festette szerelmi életük bensőséges jeleneteit (a festményeket Koons borsos áron adta el a világ vezető

aukciós házaiban). Cicciolina története nem a politikai tőkének gazdasági tőkére való átváltásáról szól a posztkommunizmus időszakában. De Staller Ilonáról annyit azért el lehet mondani, hogy mindenképpen a „csúcsra” volt ítélve, s az már csaknem másodlagos kérdés, hogy oda BM-kapcsolatokkal, pornográfiaival, „te csak házasodj Ausztriával”, vagy professzionális politizálással lehet-e eljutni. A tőkék konvertálhatók, a „csúcsra ítéltség” viszont adottság.

Egészen másként alakult azok története, akik a KISZ-ben indultak az 1980-as évek végén. Akárcsak Oroszországban a Komszomol-káderek, a KISZ vezetői közül is többen sikeres üzleti pályafutásra léptek. Különösen nagy sikert ért el Nagy Imre és Gyurcsány Ferenc, mindketten a nagytőkés osztály tagjai, de róluk a második fejezetben írunk majd. Mindketten kapcsolati, kulturális és gazdasági tőkét kombinálnak nagy tehetséggel. Egyébként a kommunista ifjúsági szervezetekből való indulás érdekes módon az elmúlt évtizedben Kínában is nagy fontosságra tett szert. Kína mindkét mai csúcsvezetője, *Hu Jintao* (köztársasági elnök) és *Wen Jiabao* (miniszterelnök) is a kommunista ifjúsági szervezetben (tuanpai) kezdte a pályafutását. Van, aki¹⁰ úgy gondolja, hogy ma Kínában egy párt van két frakcióval. Ezeknek egyike a *Hu Wen* által képviselt tuan-pai frakció, melyet többnyire „populistának” is neveznek. A másik pedig a Hut megelőző köztársasági elnök, *Jiang Zemin* által jelzett „Shanghai gang”, avagy az elitista frakció. Érdekes módon Kínában a tuan-pai/populisták, illetve a régi gárda/elitisták megkülönböztetésének más hangsúlyai vannak, mint a régi gárda/KISZ, illetve Komszomol különbségének Magyarországon vagy a volt Szovjetunióban. Oroszországban vagy Magyarországon a Komszomol/KISZ-káderek a neoliberalizmus éllovasai, az új nagyburzsoázia

---

10: Lásd ezzel kapcsolatban Cheng Li „One party - two factions” című írását, www.carnegieendowment.org/files/li_cheng, valamint John Wong és Lai Hongyi (szerk). „China into the Hu-Wen Era. Singapore”: *World Scientific*, 2006.

második generációjának a legjelesebbjei. Kínában viszont a tuan-pai káderek éppenséggel a neoliberális kurzus ellensúlyozására szereztek politikai befolyást. Az „elitisták” az exportorientált gazdasági növekedés politikáját követték, a tuanpai populistái viszont inkább a belső kínai piac bővítésének, a társadalmi különbségek mérséklésének, Kína belső tartományai fejlesztésének, a kínai nemzeti tőkének az érdekeit képviselik. A magyar politikára rávetítve azt mondhatnánk, hogy a kínai „régigárda”, az „elitisták” inkább az SZDSZ, illetve az MSZP liberálisainak felel meg, a tuan-pai populisták pedig a Fideszéhez hasonló politikai csomagot képviselnek.

Összefoglalva: a Hankiss-Staniszkis-hipotézis tehát bármennyire meggyőzőnek is tűnt a nyolcvanas évek legvégén s a kilencvenes évek legelején, nem igazolható. Tény, hogy voltak kísérletek a politikai tőkének gazdasági tőkére való átváltására, de ezek szinte minden esetben kudarcba fulladtak, vagy jó esetben is csak félsikernek nevezhetőek. Az egyetlen kivétel ez alól Magyarországon Kapolyi László, bár az ő sikerei is legalább annyira tulajdoníthatók a kulturális tőkéjének, mint a politikai kapcsolatainak.

A politikai csúcsnómenklatúra tagjai között valószínűleg lényegesen többen lettek a rendszerváltás nagy vesztesei, mint ahányan az új nagyburzsoázia tagjaivá váltak. Egyelőre megíratlan Moldova *Elbocsátott légió* című könyvének a rendszerváltás idejére alkalmazott változata. Moldova György könyvében az 1956 után a hatalomból kikerült, vagy akár a társadalom peremére is került egykori ávosokról szól. A politikai csúcsnómenklatúra sok tagja 1990 után hasonlóan vagy még inkább peremhelyzetbe került, ha bele nem halt a rendszerváltásba. A Nagy Imre jogi rehabilitációjának napján meghalt Kádár János mintegy szimbolikus megjelenítője ennek a sorsnak. De érvelhetnénk azzal is, hogy Aczél György vagy Apró Antal is „belehalt” a rendszerváltásba. A politikai nomenklatúra idősebb gárdája, mely érzelmileg is elkötelezettje volt a kom-

muniz-mus ügyének, s egyébként is koros volt már, egyszerűs mind a piaci képességek híján volt: nem tudott s nem is akart az új körülmények-hez alkalmazkodni.

A politikai tőke gazdasági tőkére való konvertálása megítélésünk szerint sokkal kiterjedtebb a rendszerváltást követően megszerzett politikai tőke esetében. A rendszerváltás után a tőke és politika egy új típusú összefonódása alakult ki a pártok és választási kampányok finanszírozási rendszere körül. Sok többpárti demokráciához hasonlóan Magyarországon is erősen korlátozott, hogy a pártok mennyit használhatnak fel a közpénzekből. Egy párt a választási kampányára mindössze 300 millió forintot költ-het. Sikeres kam-pányhoz azonban a becslések szerint 8-10 milliárdra van szüksége egy-egy pártnak, így összesen akár 40-50 milliárd forintot is elkölt-hetnek a pártok a kampányra.

Ezeknek az összegeknek az előteremtése óhatatlanul a szürkegazdaság szférájába tartozik – még azt is mondhatnánk, hogy a legnagyobb szürkegazdaságot ép-penséggel a politikai pártok generálják. Kommentátorok gyakran gyanakodnak arra, hogy az autópálya-építési koncessziók megszerzése érdekében az autópálya-pályázatokon induló cégek gyakran adnak „adományokat” pártok kampányai-hoz – egyébként nehéz lenne megmagyarázni, hogy egy kilométer autópálya építése miért kerül Magyarországon kétszer annyiba, mint mondjuk Horvátországban.

A két nagy párt körül kialakult a tehetséges vállalkozóknak egy olyan köre, amely a segítségére tud lenni a pártoknak ezeknek a pénzösszegeknek az előte-remtésében. Mivel a kampányfinanszírozás ilyen feltéte-lek között nem lehet teljesen transzparens, eleve átte-kinthetetlen, hogy a pénzek honnan jönnek s hova men-nek. A pártfinanszírozásban tevékenykedő szakemberek-nek többnyire saját üzleti érdekeik is vannak, ezért a saját üzleti vállalkozásaik és a pártkampányra fordított pénz-ek kapcsolata se mindig világos, s gyakran ad okot

gyanakvásra, gyanúsításokra. A pártoknak ezek a pénzügyi tanácsadói (esetenként a „pártpénztárnokok”) nem szoktak felkerülni a toplistákra, de nem lehet kizárni, hogy magánvagyonuk jelentős, akár milliárdosok is lehetnek.

A jobboldal legismertebb ilyen pénzügyi zsenije – akit sokan a Fidesz szürke eminenciásának tartanak – Simicska Lajos. Simicska egyetemi éveit Orbán Viktor kollégiumi szobatársa és a legjobb barátja volt, s nagy szerepe volt a Fidesz megalakulásában, s bár később visszavonult a direkt politizálástól, a pártfinanszírozást ő irányította.

A Fidesz kormányra kerülése után kinevezték az APEH elnökének, ami hatalmas politikai botrányt okozott, az ellenzék attól tartott, hogy a Fidesz úgy próbálja majd politikai ellenfeleit zsarolni, hogy ahhoz felhasználja az APEH adatait. Simicskát ezenkívül mindenféle gazdasági visszaéléssel is gyanúsították, úgyhogy hamarosan lemondott az APEH elnökségéről, és helyette a kormányváltásig a Magyar Fejlesztési Bank elnöki tanácsadója lett.

Hasonló szerep jutott az MSZP-ben Puch Lászlónak.

Puch Kereskedelmi és Vendéglátóipari Főiskolát végzett, és 1993-ig az ÁFÉSZ alkalmazottja volt, akkor vállalkozó és a Schenk és Társai élelmiszeripari kft. társtulajdonosa lett. 1994-ben MSZP képviselőnek választották meg, s egyre növekvő szerepe van a pártban, egy ideig államtitkár, illetve pártpénztárnok volt. Simicskához hasonlóan Puch László is az állandó gyanúsítások légkörében él. Gyanúsították azzal, hogy benne volt a Kulcsár-ügyben, illetve a 2007-ben csalás vádjával letartóztatott ex-MSZP-s képviselővel, Zuschlag Jánossal is megpróbálták kapcsolatba hozni.

Teljesen függetlenül attól, hogy Simicska, illetve Puch (s említ-hetnénk még néhány hasonló, kevésbé prominens személyt is, például Karl Imrét, Máté Lászlót vagy Boldvai Lászlót az MSZP köreiből, vagy Győri Tibort, illetve Liszkai Gábort a Fidesz holdudvarából) vétkes vagy vétkelessé abban, amivel meggyanúsították őket, annyi bizonyos, hogy a pártfinanszírozás körül sokmilliárdos üzleti szfé-

ra alakult ki, melyben a tőke és politika összefonódása áttekinthetetlen. Mindenesetre tény, hogy szinte minden párt pártpénztárnoki holdudvara feltűnt jó néhány büntető ügyben (Tocsik-ügy, Kulcsár-ügy), néhányukat a bíróság el is ítélte. Pesti „jól értesült” körökben az is közismert, hogy néhány korábbi pártpénztárnok, illetve a pártok pénzgyűjtő kádereinek némelyike esetében a saját pártja is rossz szemmel nézte, hogy a magánkasszába több került, mint a pártcélokra, s ezért jó néhányan a saját pártjuk kezdeményezésére tűntek el a politikai közéletből. Sokat lehet arról is hallani, hogy a nagy pártok nyilvános gyűlölködése dacára, a háttérben a pártpénztárnokok évtizedes együttműködése és osztozkodása is meghúzódik. S végül, de korántsem utolsósorban, a pártok finanszírozási igénye erősen befolyásolja az állami megrendeléseket, amit azonban jórészt elfed a döntések személyi felelősségét formális „szabályokkal” helyettesítő úgynevezett közbeszerzési eljárás, amely sok szakértő szerint csak a korrupció intézményesítését szolgálja. Mindez azonban már átvezet könyvünk következő fejezetéhez.

